

URBANIZACE ČESKÝCH ZEMÍ

GEOGRAFIE OBYVATELSTVA A OSÍDLENÍ

II/8

RŮST MĚST

- 10+ tis. – 3 urbanizační vlny od 1843 do 1980
  - 1843-1890, 1890-1921 (rakouská)
- Období rychlého růstu počtu městského obyvatelstva identické s dobou větších přírůstků obyvatelstva obecně – max. 1970-1980
  - Nejvyšší intenzita 1851-1880, pak až 1950+
    - 1869-1910: 20-50 tis. – 1910-1950: 50-100 tis. – 1950-1980 malá a středně velká města
- Dosažená úroveň blízká nasycení, snížení rozsahu bytové výstavby
- 50-100 tis. rychleji než 100+ tis. (cyklický charakter) = odstraňování sociálně-ekonomických rozdílů
  - Rušení nejmenších průmyslových závodů / přemístování do větších sídel
  - Rozšiřování průmyslu ve středně velkých a malých městech (bilance pracovních sil)
  - Průměrná velikost průmyslového závodu (1930-1960, MAREŠ) 2,7x větší

- Rozptýlení průmyslu do velkého počtu sídel poměrně malé velikosti
  - Těžba surovin, průmysl potravinářský, textilní
- Stará a hustá síť drobných městeček podmínila rozvoj drobných forem průmyslového podnikání
- Industrializovaný (deagrarizovaný) venkov
  - 1950-1980: na okresní úrovni podíl EA v sekundéru nižší než 40 % - 49 → 6 (TC, LN, RA, ZN, CH, A)
    - Tato homogenita v Evropě specifická
  - zájem zahraničních investorů? (např. Hranice na Moravě)
- Mezinárodní komparace:
  - Tempo středně rychlé / omezování růstu Prahy a velkoměst obecně / nízký stupeň tzv. metropolizace

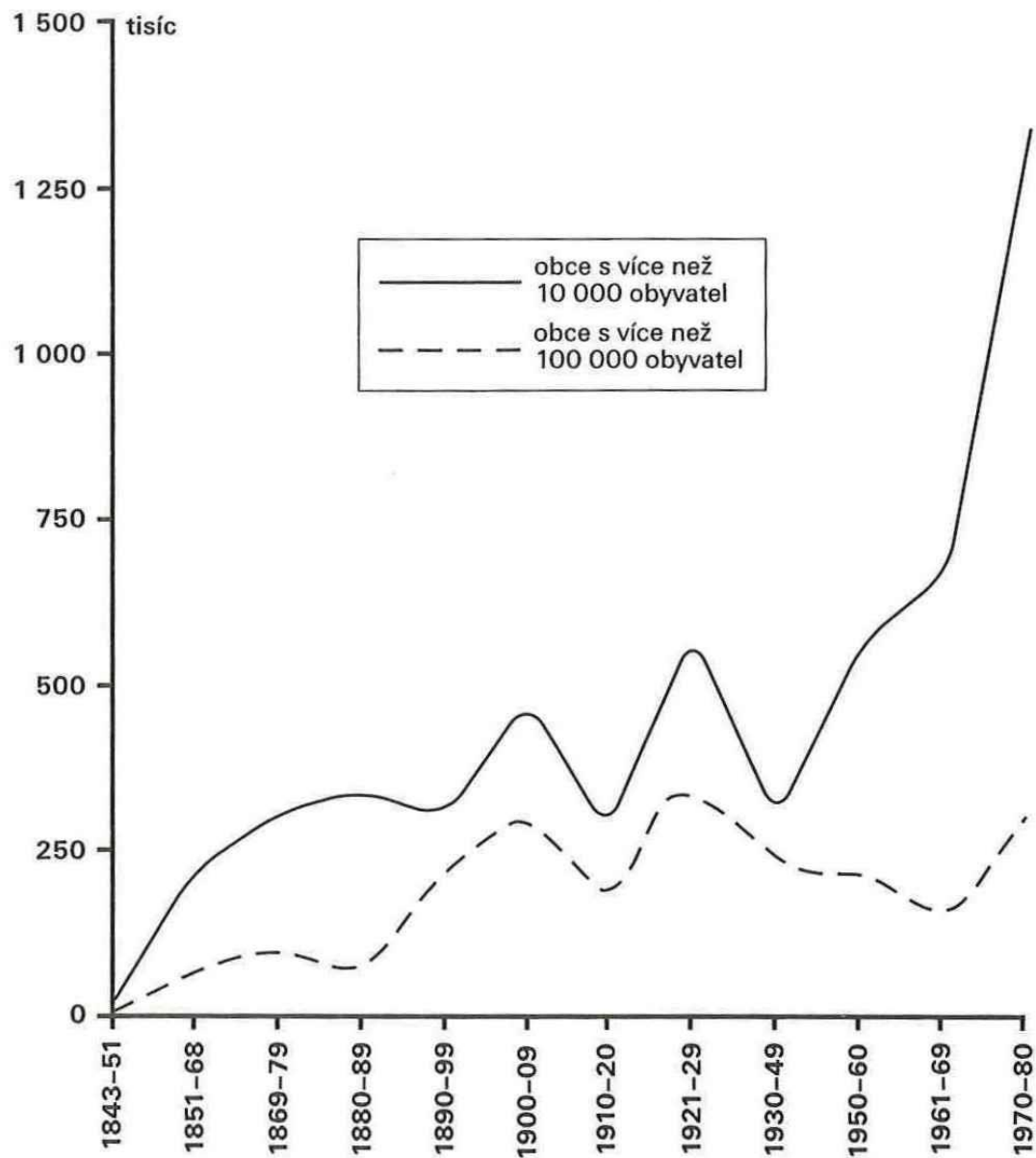

VLIV POLOHY (HORIZONTÁLNÍ)

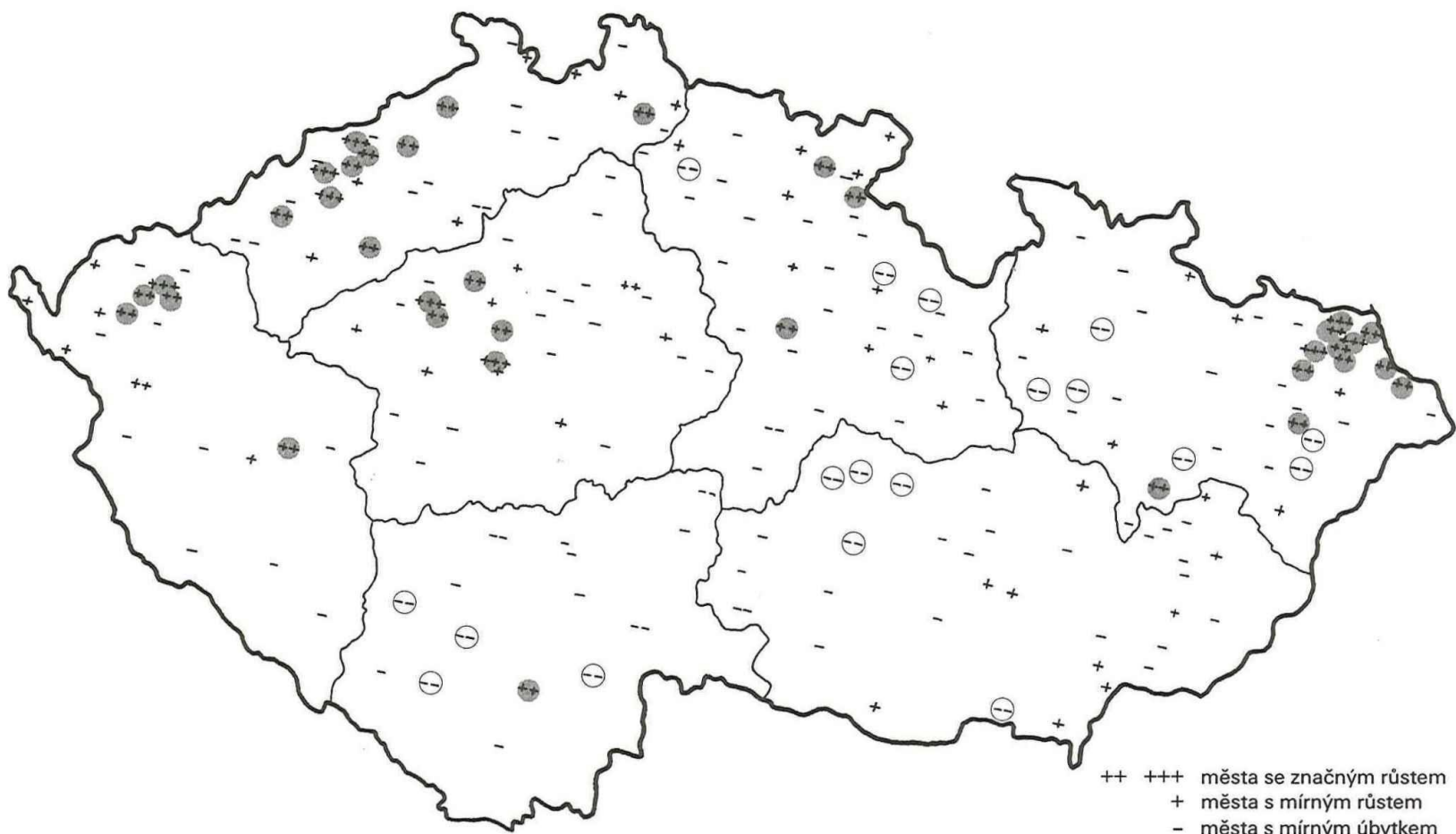
- 3 období: klasická industrializace, rozvoj správních center a obchodních funkcí měst, druhá industrializace
- Typologie měst (1869-1970, LINK) podle populačního přírůstku (soubor 215):
  - Trvalý růst – 77 (36 %), kolem Prahy, KV, SHP, OKP
    - Úbytek – Kutná Hora, Litomyšl, Mikulov, Telč, Napajedla atd.
- Difuze urbanizace – regionální posuny:
  - V 19. stol. z Bavorska, Saska a Slezska,
  - ale také z Prahy a Brna
  - Zastoupení 25 největších měst – postupně oslabování Čech a posilování Moravy a Slezska
    - Na západě nižší investice z politicko-strategických důvodů, novodobou industriální osou sv. a v. Morava

Přírůstky počtu obyvatel v obcích s více než 10 000 a 100 000 obyvatel (1843–1980)

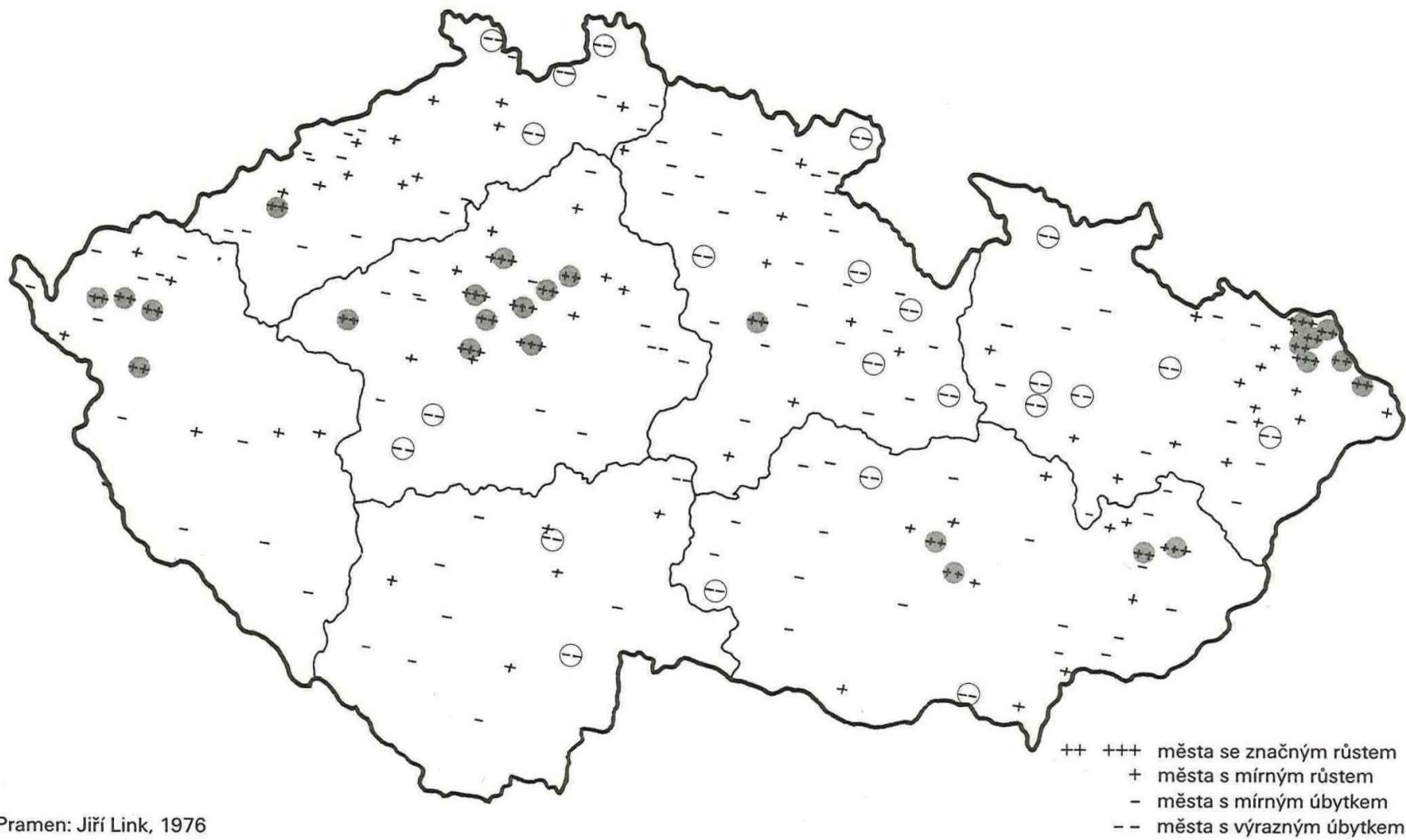

Města s růstem a města s úbytkem obyvatel v českých zemích (1869–1910)

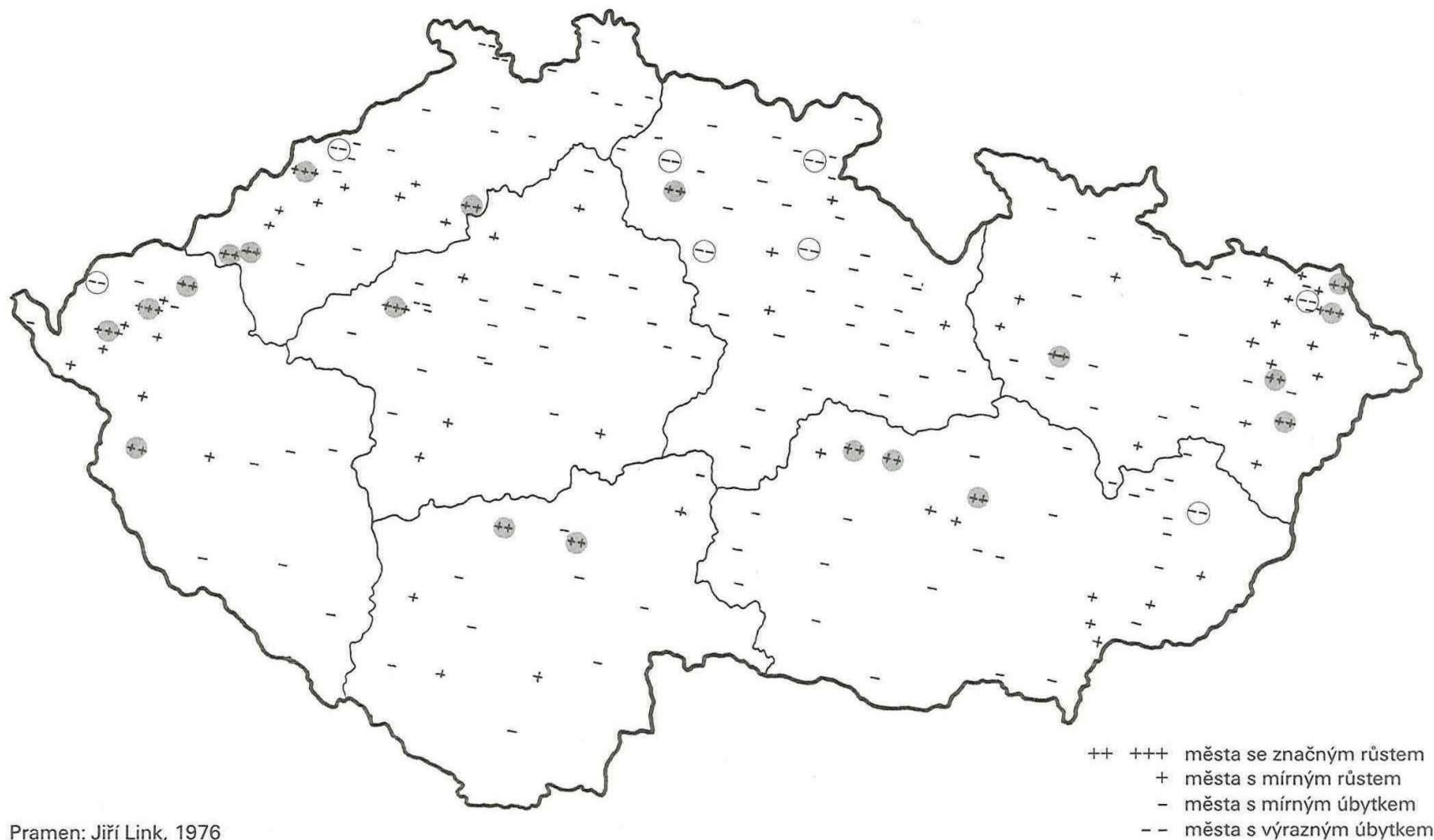

- ++ +++ města se značným růstem
- + města s mírným růstem
- města s mírným úbytkem
- města s výrazným úbytkem

Města s růstem a města s úbytkem obyvatel v českých zemích (1910–1930)

Města s růstem a města s úbytkem obyvatel v českých zemích (1950–1970)

VLIV POLOHY (VERTIKÁLNÍ)

- Poloha v síti / hierarchii měst
- Teorie rozvojových pólů (polarizace)
  - PERROUX, PRED – TÖRNQVIST, HAMPL
  - RYŠAVÝ, LINK: města v blízkosti velkých měst rostla rychleji než města stranou velkých měst, vliv ovšem středně silný a v čase proměnlivý
    - nejintenzivnější 1890-1900, postupně klesal – nerespektování / nevyužití výhod vzájemné blízkosti
- Koncepce tzv. sídelních regionálních aglomerací (SRA) a městských regionů (MR, 1983)
  - Socialistická obdoba rozvojových pólů, bez administrativní funkce / 11 + 39 (Pha-strč, ne JI)
  - Vymezeno na základě:
    - hustota zalidnění, podíl EA v priméru, dojíždka do zaměstnání

- Ovlivňovat / usměrňovat soustředování obyvatelstva do měst?
    - Vznik nových pracovních příležitostí – poptávka po pracovních silách – výstavba bytů a infrastruktury
    - Možným řešením dojíždka za prací, místy rozvoje průmyslu často okresní města
  - Urbanizace přímá vs. nepřímá / řízená
    - Koncentrace do měst
    - Setrvání na venkově získávajícím atributy města, technická infrastruktura, výstavba RD – „nucená“
    - Trojúhelník práce – byt – sociální skupina,
      - vysoký podíl dělníků na venkově
  - Tzv. relativní úroveň urbanizace
    - Zastoupení obyvatelstva činného v průmyslu a ve službách
    - V mezinárodním srovnání:
      - urbanizace spíše nedostatečná
      - Z hlediska nerovnováhy mezi stupněm urbanizace a industrializace střední stupeň (více HÚ, méně NDR)
-

USMĚRNĚNÍ URBANIZACE STÁTEM

- Národohospodářské plánování
  - Umísťování nových výrobních a nevýrobních investic
- Oblastní plánování
  - Využití přírodních a ekonomických podmínek oblasti
- Územní plánování
  - Funkční využití území, mj.
    - vývoj sídelní struktury a stanovení výhledové velikosti sídel
- Koncepce osídlení / urbanizace
  - Ovlivnění zvenčí (např. LE CORBUSIER):
    - pásmový rozvoj (Zlín, VOŽENÍLEK, podél řeky Moravy, KUMPOŠT),
    - Praha jako regionální město (HRUŠKA)

VÝVOJ SYSTÉMU OSÍDLENÍ

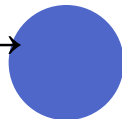
- Bez vážných sídelních nerovnováh a problémů
  - Vedle makrooblastní disproporce mezi českými zeměmi a Slovenskem (1930 jen 10 % průmyslové produkce)
  - Odsun sudetských Němců a osídlování pohraničí
- Kontrast mezi průmyslovým severem a venkovským, zemědělským jihem
- Decentralizační tendence
  - Odstraňování sociálních nerovností mezi jednotlivými oblastmi (1947, BLAŽEK) X
    - plánovitá industrializace hospodářsky slabých krajů má své meze
- Poválečné priority
  - (industrializace Slovenska)
  - Hospodářský rozvoj slabých oblastí (Ždár n. S.)
  - Osídlení pohraničí (Aš, Kraslice X Liberec, Litvínov)
  - Rozvoj starých průmyslových center a regionů (FM)

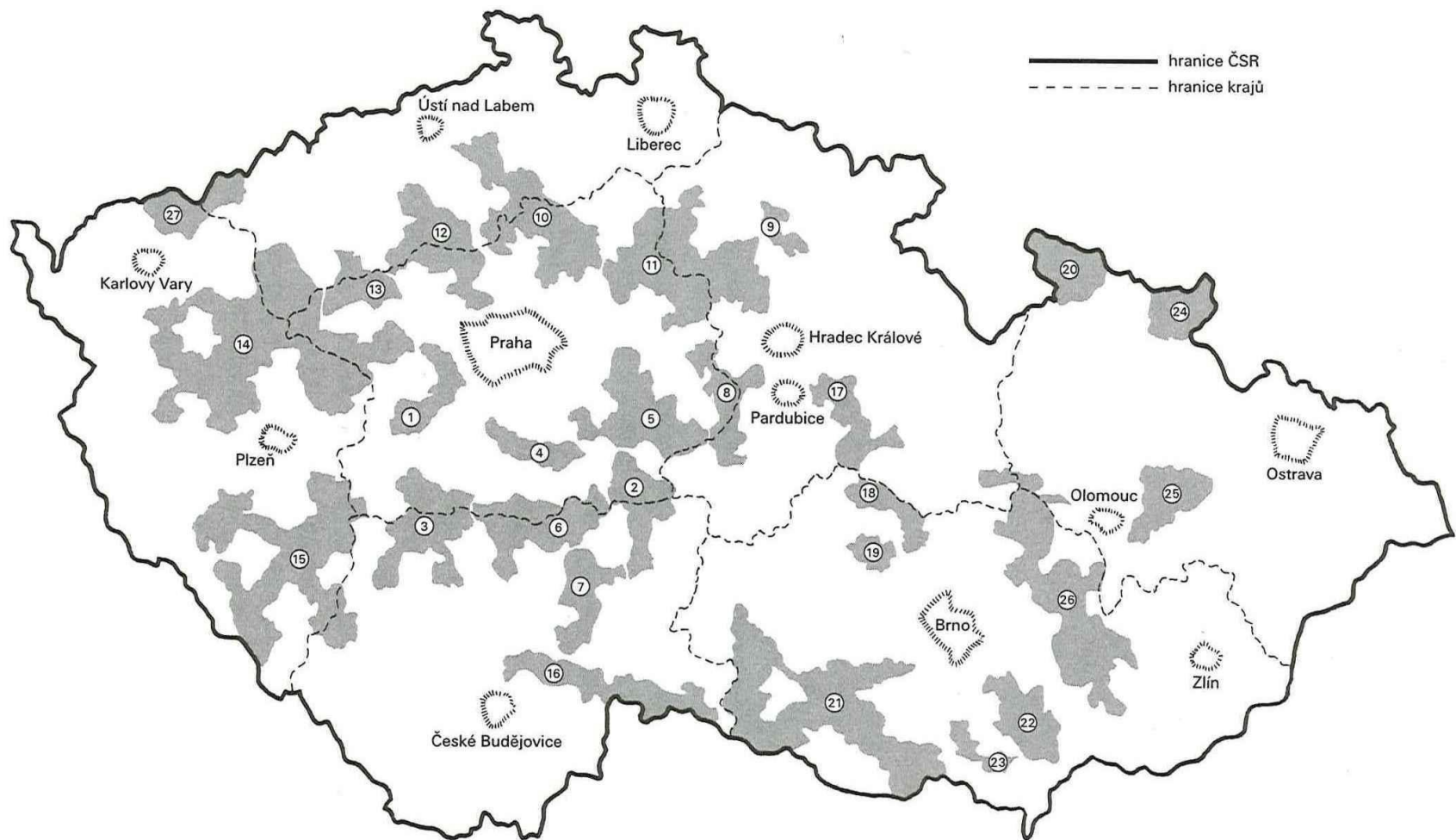
STŘEDISKOVÁ SOUSTAVA OSÍDLENÍ

- 3 stupně „střediskových sídlišť“
  - Místního významu – 1500-2000 / Σ 3000-6000 obyv., n 1700, základní osobní a společenská potřeba
  - Obvodního významu – 30-80 tis. / 50 tis., n 251 → 151, koncentrace průmyslu X rozptýl investic → 173
  - Oblastního významu – n 20 vč. Prahy, nejvyšší vybavenost
- Usnesení Vlády ČSR č. 283/1971
  - Import ze Západu, venkovské oblasti X industrializované území, normativní postup X aktivita, úsilí a úspěch jednotlivých sídel, obslužná X výrobní funkce
- KONCEPCE VÝVOJE OSÍDLENÍ A URBANIZACE 1970-2000 (Terplan,1975)
  - důraz na koncentraci obyvatelstva a společenských aktivit do měst

VNITŘNÍ PERIFERIE

- Pojem periferie, vymezení, kritéria, územní jednotka
- Pohraniční oblasti / okresy
- Generelové jednotky = spádová území střediskových obcí
  - 1980 n 916, populační velikost 11,2 tis., 13-17 v okrese
    - Klesající počet obyvatel
    - Vysoký podíl starých lidí, nízký podíl lidí s VŠ a SŠ vzděláním
    - Vysoký podíl starých bytů, malý rozsah bytové výstavby
    - Vysoký podíl neobydlených bytů, podprůměrné vybavení domácností
- 27 oblastí s 843 tis. obyv. (1980, 1961 1 mil.)
  - Např. Dražanská vysočina – Haná – Moravské Slovácko, na styku okresů JC/MB/NB, na j. Moravě poblíž hranic s Rakouskem, „věnec“ ve vzdálenosti 50-70 km od Prahy
  - Uvnitř těchto oblastí mj. dřívější sídla politických nebo soudních okresů
    - Podbořany, Neveklov, Jemnice, Klobouky u Brna
  - Izolovanost v geografickém i sociologickém (sociálním) pojetí → zúžení životních aspirací

Vnitřní periferie České republiky v roce 1980

SÍDLIŠTĚ / OBYTNÉ SOUBORY

- Po 2. světové válce
  - Podmíněnost hospodářskými a politickými podmínkami
    - Mj. levicová orientace vlád
  - Bytová nouze, zodpovědnost veřejného sektoru
    - Stát, města, družstva
    - Kvalitní bydlení pro všechny vrstvy
    - Budování sociálně smíšených komunit
  - Uplatnění moderní architektury a urbanismu
    - Příklady z Francie (*grands ensembles*, *HLM* byty s levným nájemným),
    - Německa (*Wohnsiedlungen*, sdružení „*Neue Heimat*“),
    - Švédsko,
    - Británie (satelitní „nová města“)
- V socialistických zemích
  - + socialistická bytová a městská politika, zásady socialistické kultury, vývoj stavebních technologií
    - fordismus, hromadnost, sériovost, standardizace

○ Socialistický realismus

- První generace – „nová města socialismu“, stalinská architektura, SOREA
- 20 tis. bytů ročně
  - Poruba, Slovany, Havířov

○ Chátrání neobydlených a opuštěných domů → pokles bytového fondu → zhoršování bytové situace → bytová krize / zavedení družstevní formy

○ 60. léta: 50 → 45 tis. ročně, vrchol 70. léta Σ 821 tis.

- Generace sídlišť na příkladu Prahy:
  - 1. Vršovice → 2. Petřiny, Invalidovna → Severní Město, Jižní Město
- Výstavba v malých a středních městech
  - Nejviditelnější hmotné dědictví po této době
  - Často až k historickým jádrům (Benešov, Rakovník, Chrudim)
  - Nyní např. humanizace

- Bydlení sociální spotřebou
- Bytový zákon
  - Přiměřenost a nadměrnost obytné plochy na 1 obyvatele
  - Tzv. pořadníky
- Státní plán / plán bytové výstavby
  - Komplexní bytová výstavba
- Moderna reálného socialismu
  - Směs industrialismu, socialistické šetrnosti a principů moderní architektury / podcenění širších otázek stavby měst
    - VOŽENÍLEK, HRUŠKA, FUCHS, KUMPOŠT, GAHURA / HONZÍK, TEIGE

ŽIVOT NA SÍDLIŠTÍCH

- Problémy přechodné X trvalejší
- Rychlost výstavby sídlišť
  - Nadměrná monofunkčnost, nedostatek pracovních příležitostí, nedostatečná občanská vybavenost, monotónnost budov a prostředí (nedostatek městskosti/urbanity), snížená bezpečnost
- Zvláštní demografická struktura
  - Rodiče/děti, přelidněnost, průměrná velikost bytové domácnosti (3,5-3,7 → 2,1-2,3 / 2001)
  - Dimenzování zařízení sloužících specifickým věkovým skupinám, stárnutí...
- Sídlště pro zaměstnance podniku/odvětví
  - Dodatečné umístění doplňkového oboru

VÝVOJ PO ROCE 1989

- Poměrně vysoký stupeň urbanizace před socialismem se starou sítí městského osídlení
- Tzv. socialistická urbanizace nevedla k tak radikálním změnám osídlení, PRESTO – proces „rektifikace“
- „nápravné transformační procesy“, „návrat do ... přirozené vývojové trajektorie (HAMPL 1996)
- Zapojování do hospodářských a politických struktur EU a proces globalizace, mj.
  - Návrat k trhu s půdou, nemovitostmi a byty
  - Omezení role regionálního plánování a návrat k plánování měst
- Nárůst rozdílů mezi metropolitními regiony velkých měst a ostatními částmi
- Změny vnitřní struktury měst díky privatizaci a restituci majetků
  - Zahušťování zástavby X proměna okrajů měst/sídel
- Restrukturalizace hospodářství – krize starých průmyslových oblastí
- Posílení regionalismu a uplatňování regionální politiky –
  - mj. západo-východní gradient

- Nárůst populace/podílu velkoměstských regionů
  - Zesilování migračních proudů z Moravy do Čech
  - Role přímých zahraničních investic
  - Transformační úspěšnost (HAMPL 1996) – 5 prostorů (metropolitních) :
    1. Praha
    2. Západní: CB, PM, SO, KV, UL, MO, TP, LB, JN, HK, PU
    3. Východní: BM, OL, PR, ZL, OV, KI, FM, NJ, OP
    4. Ostatní západní
    5. Ostatní východní
  - Deindustrializace, posilování terciéru
  - Diferenciace měst
    - Důsledkem jejich vzájemné soutěže, využívání vnitřního potenciálu, schopnosti místních hospodářských a politických elit, schopnosti využít příhodné polohy
-

- Klasická urbanizace se zastavuje, přechází v urbánní regionalizaci
- Snížená reprodukce obyvatelstva působí na urbanizaci jako brzda
- Systém městského osídlení jako celek se bude měnit spíše pozvolně než nějakými skoky
- Regionální polarizace:
  - Diferenciace mezi dynamickými/prosperujícími a zaostávajícími/chudnoucími – změny:
    - V počtu a skladbě obyvatelstva
    - Ve struktuře ekonomiky
    - V aplikaci nových technologií
    - V sociální oblasti
    - V životním prostředí

- Variabilita životních způsobů
- Růst významu aktivit občanské společnosti
- Posílení atraktivity středně velkých měst a pražského regionu
- Revitalizace městských center +x přestavba starých obytných i průmyslových čtvrtí
- „velké regionální struktury se budou měnit nejpomaleji, jednotlivá města už podstatně rychleji a části měst někdy překvapivě rychle“

